

Piotr Kurlenda

Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Polsce w okresie międzywojennym

---

Słupskie Studia Historyczne 11, 89-102

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PIOTR KURLEND A

PAP SŁUPSK

STOWARZYSZENIA PAŃ MIŁOSIERDZIA ŚW. WINCENTEGO À PAULO W POLSCE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

1. Z problematyki charytatywnej w II Rzeczypospolitej

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie ważniejszych informacji o Stowarzyszeniach Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo, które działały (obok innych organizacji wyznaniowych) w II Rzeczypospolitej. Publikacja ta jest zarysem historii tych katolickich stowarzyszeń charytatywnych. Przedstawiono w niej m.in.: podstawowe założenia organizacyjne, liczbę stowarzyszeń i członkiń, elementy struktury organizacyjnej, rodzaje działalności, wysokość dochodu, ważniejsze dane dotyczące czasopisma „W Służbie Miłości Bliźniego”, które stanowi istotne źródło do poznania historii stowarzyszeń w międzywojennej Polsce. Publikację zamykają dwa aneksy z wybranymi tekstami źródłowymi. W aneksie 1 zamieszczono *Regulamin dla Rady Miejscowej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo* (w archidiecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej). Aneks 2 zawiera ocenę prymasa Polski kard. Augusta Hlonda działalności stowarzyszeń w Wielkopolsce.

W II Rzeczypospolitej obok Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo istniały także inne katolickie organizacje charytatywne. Działały w różnych diecezjach Konferencje św. Wincentego à Paulo (Towarzystwo św. Wincentego à Paulo), które zrzeszały mężczyzn¹. O różnicach między Stowarzyszeniami Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo a męskimi Konferencjami św. Wincentego à Paulo pisała Janina Mąkolska na łamach „Ruchu Charytatywnego” w 1933 roku².

---

¹ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Prymasa Polski II, sygn. II/18; *Informator Kościoła katolickiego w Polsce 1936-1937*, Warszawa 1937, s. 485-491; *Kościół i parafia świętego Jakuba w Toruniu*, Toruń 1938, s. 64-66; P. Kurlenda, *Z działalności charytatywnej Kościoła katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim w czasach II Rzeczypospolitej*, Słupskie Studia Historyczne 2001, nr 9, s. 61-62.

² J. Mąkolska, *Organizacja pracy wincentyńskiej. Konferencje Męskie a Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia*, *Ruch Charytatywny* (dalej cyt. RCh) 1933, nr 5, s. 142-143.

Oprócz organizacji wincentyńskich istniały tworzone w RP od 1929 roku w poszczególnych diecezjach związki „Caritas” (jedynie Związek Towarzystw Dobroczynności „Caritas” w Poznaniu powstał wcześniej). Funkcjonowały okręgi „Caritas” (m.in. na Pomorzu) i wydziały parafialne, których np. w diecezji chełmińskiej w okresie 1937/1938 było co najmniej 146³.

Zgodnie z statutem „*terenem działalności*” Instytutu „Caritas” w Poznaniu były archidiecezje gnieźnieńska i poznańska. Jego celem było: „*szerzenie zasad katolickich w dziedzinie dobroczynności, bezpośrednia i pośrednia działalność charytatywna oraz koordynowanie akcji charytatywnej w obu Archidiecezjach*”⁴. Zarząd Instytutu „Caritas” w Poznaniu złożony był m.in. z reprezentantów zakonów, duchowieństwa, organizacji wincentyńskich. Podano, że „*możliwą była harmonijna współpraca między wszystkimi stowarzyszeniami dobroczynnymi działającymi na tym samym terenie*”⁵.

Tworzenie w Polsce m.in. w pierwszej połowie lat 30. związków „Caritas” przypadło na czas wielkiego kryzysu gospodarczego, bardzo dotkliwego dla różnych grup ludności (w tym bezrobotnych)⁶. Był to także okres organizowania w II Rzeczypospolitej Akcji Katolickiej. Ks. Jan Walkusz podaje, że m.in. organizacje dobroczynne weszły do struktur Akcji Katolickiej w diecezji częstochowskiej⁷. Uchwalona w końcu 1934 roku *Instrukcja dla pomocniczych stowarzyszeń i dzieł Akcji Katolickiej w Polsce* zaliczyła m.in. „*stowarzyszenia i dzieła miłosierdzia chrześcijańskiego*” do jej pomocniczych struktur⁸.

W działalność dobroczynną zaangażowane były także zakony⁹. Stanowiła ona przedmiot zainteresowania i poparcia polskich biskupów¹⁰. Obowiązujące od 1938 roku uchwały Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego (Częstochowa, 1936 rok) podjęły m.in. problematykę dobroczynną. Wezwano w nich (uchwała 61) „*wiernych*

³ M. Fiedlerówna, *Statystyka polskiego miłosierdzia*, RCh 1938, nr 4, s. 103; *Caritas Chełmińska. Sprawozdanie za rok 1937/38*, Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej (dalej cyt. MDCh) 1938, nr 10, s. 681-687; J. Majka, *Chrześcijańska myśl i ruch charytatywny*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, Warszawa 1981, s. 520-521; J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999, s. 218-221; W. Frątczak, *Działalność charytatywna Kościoła katolickiego we Włocławku w latach 1914-1939*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie 2000, t. 14, s. 162-163.

⁴ *Statut Kościelnego Instytutu „Caritas” nadany przez Jego Eminencję Księdza Kardynała Prymasa dekretem z 31 grudnia 1935 r.*, Miesięcznik Kościelny. Organ Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej 1936, nr 3, s. 82.

⁵ *Sprawozdanie z działalności „Caritas” na terenie Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej 1937-38*, Poznań [b.r.w.], s. 3.

⁶ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939*, Warszawa 1999, s. 210-227.

⁷ J. Walkusz, *Akcja Katolicka Pomorza Nadwiślańskiego na tle ruchu ogólnopolskiego*, [w:] *Kościół i społeczność. Rewolucje-demokracje-totalitaryzmy. Studia z dziejów XIX i XX wieku*, pod red. J. Walkusza, Lublin 1993, s. 146, 156.

⁸ P. Kurlenda, *Działalność dobroczynna Kościoła katolickiego w Wielkopolsce i na Pomorzu w latach 1919-1939*, Toruń 2001, s. 19.

⁹ J. Majka, *Chrześcijańska myśl*, s. 515-518.

¹⁰ S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 320-323.

do przynależenia i do czynnej pracy w katolickich organizacjach dobroczynnych”¹¹. W innej uchwale podano, że „każda parafia powinna mieć organizację miłosierdzia chrześcijańskiego, urządzonej według wskazań Biskupa”¹². W uchwale 137 stwierdzono, że: „Biskup może nadać kościelną osobowość prawną [...] szpitalom kościelnym [...] sierocińcom, zakładom dobroczynnym, ochronkom, instytutowi nazwanemu Caritas i jego oddziałom oraz stowarzyszeniom, których zadaniem jest popieranie wiary, pełnienie chrześcijańskiego miłosierdzia co do duszy i co do ciała, lub służyć innym celom religijnym i dobroczynnym”¹³. Osobom biednym miano „świadczyć posługi bez wynagrodzenia”¹⁴.

W działalność na rzecz potrzebujących zaangażowane były również organizacje świeckie i fundacje, m.in. taniach mieszkań¹⁵. W II Rzeczypospolitej uchwalono ustawę o opiece społecznej (1923 rok)¹⁶.

2. Założenia organizacyjne, liczba i struktura Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo

Założenia organizacyjne przedstawiamy m.in. na przykładzie uregulowań statutowych sformułowanych dla stowarzyszeń na Pomorzu Nadwiślańskim.

Zgodnie ze Statutem Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo diecezji chełmińskiej (z 1938 roku) celem tej organizacji było m.in. „pełnienie uczynków miłosierdzia co do duszy i co do ciała [...] utrzymywanie łączności z innymi Stowarzyszeniami Pań Miłosierdzia na terenie Diecezji Chełmińskiej przez Radę Centralną Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia”¹⁷. Dyrektorem erygowanego przez ordynariusza stowarzyszenia był proboszcz bądź „wydelegowany przez niego zastępca”. Miał on m.in. prawo pozwalające „zawieszać uchwały niezgodne z zasadami katolickimi i statutem”¹⁸. Zarząd stowarzyszenia mógł się odwołać (za pośrednictwem jednostki wyższego szczebla, tj. Rady Centralnej) „o rozstrzygnięcie do Ordynariusza”¹⁹.

W statucie podano, że obok dyrektora władzami organizacji były: walne zebranie (m.in. ustalało wysokość składek), zarząd (był wybierany na okres 3-letni) oraz Rada Centralna Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo²⁰.

Środki finansowe na działalność dana organizacja mogła uzyskiwać m.in. z: ofiar, darowizn, zapisów, składek członkowskich, „impres dochodowych”, kwest, a także

¹¹ Pierwszy Polski Synod Plenarny. Uchwały, MDCh 1938, nr 1, s. 51.

¹² Tamże, s. 46.

¹³ Tamże, s. 64-65.

¹⁴ Tamże, s. 46.

¹⁵ E. Leś, *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*, Warszawa 2001, s. 84, 88-90.

¹⁶ W. A. Góra, *Tradycje opieki i pomocy społecznej w Polsce*, Praca Socjalna 1989, nr 2, s. 29.

¹⁷ Statut Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo diecezji chełmińskiej, MDCh 1938, nr 10, s. 694.

¹⁸ Tamże, s. 694, 697.

¹⁹ Tamże, s. 697.

²⁰ Tamże, s. 697, 699.

od „władz i instytucji społecznych”. W statucie podano, że wszystkie dochody „powinny być zużyte jedynie na pomoc materialną i duchową dla biednych”²¹.

Do Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo mogła wstąpić kobieta wyznania katolickiego, „szczerze przejęta duchem miłosierdzia chrześcijańskiego”. Istniały dwie kategorie członkiń: czynne i wspierające²². Pierwsza grupa miała „obowiązek odwiedzać chorych i ubogich w ich własnych mieszkaniach lub biorą udział czynny w sekcjach i działach Stowarzyszenia”²³. Statut w art. 7 dotyczącym członkiń wspierających podawał m.in. następujące informacje: „nie mając obowiązku czynnego udziału w pracach i działach Stowarzyszenia, zobowiązują się regularnie płacić składkę w wysokości określonej przez Władze Stowarzyszenia”²⁴.

Na łamach czasopisma „W Służbie Miłości Bliźniego” pisano w odniesieniu do członkiń: „W duchu wiary wszystko powinno nam być ważne i wzniosłe, cokolwiek podejmujemy w naszej pracy apostołskiej. Nie wolno nam w niej rozróżniać pracy wyższej i niższej. Wszak to praca około dusz nieśmiertelnych! Wszystko jedno, czy kwestujemy na rzecz naszych ubogich, czy stajemy u łóżka chorego, aby pocieszyć i oddać mu konieczne posługi, czy podajemy pomocną rękę do dźwignięcia się z kałuży występku istocie upadłej, nieraz nie z własnej winy i woli, wszystko to dla nas zaszczytna służba Boża”²⁵.

Na temat działalności członkiń oraz hierarchii celów stowarzyszeń pisał na łamach czasopisma „Ruch Charytatywny” ks. Józef Gaworzewski: „Odwiedzają one mieszkania ubogich, niosąc pomoc i pociechę chorym. Ubodzy ci są chorzy nie tylko fizycznie, ale i duchowo, a właśnie pomoc duchowa jest pierwszym celem Stow. Pań Miłosierdzia. Pomoc materialna, według myśli św. Wincentego, ma być jedynie środkiem do podniesienia stanu duchowego bliźnich. Stow. zatem, więcej zabiegając o duszę, niż o ciało, jest bezpośrednim, prawdziwym pośrednikiem łaski Bożej. W tym celu Pani Miłosierdzia ma wpływać na chorych czarem swych cnót i dobrym przykładem”²⁶. Na wyraźnie religijny aspekt w zadaniach stowarzyszeń zwrócono uwagę w innym artykule („W Służbie Miłości Bliźniego”) z 1936 r.: „Cóż więc jest Apostolstwo Miłosierdzia? Jest to ofiarowanie ubogim najdroższych darów, jakie mamy, poza darami materialnymi, to jest daru wiary, przygotowania ich do otrzymania łaski poświęcającej. To najważniejsze nasze zadanie – to jest cel Stow. Miłosierdzia wobec ubogich”²⁷.

Według danych przytoczonych przez ks. J. Gaworzewskiego w 1930 roku było ogółem 370 stowarzyszeń (62 nie przysłały sprawozdań), które liczyły 36 136 członków (w tym 6755 czynnych)²⁸. W 1932 roku istniały 532 organizacje w metropo-

²¹ Tamże, s. 697.

²² Tamże, s. 695.

²³ Tamże, s. 696.

²⁴ Tamże.

²⁵ *Duch Boży w pracy Pań Miłosierdzia*, W Służbie Miłości Bliźniego (dalej cyt. WSMB) 1933, nr 5, s. 4.

²⁶ J. Gaworzewski, *Stow. Pań Miłosierdzia a akcja katolicka*, RCh 1931, nr 11, s. 321-322.

²⁷ M. Służewska, *Apostolstwo Pań Miłosierdzia wśród ubogich*, WSMB 1936, nr 7, s. 99.

²⁸ J. Gaworzewski, *Stow. Pań*, s. 322.

liach: krakowskiej 166 (w tym 9 w Krakowie), warszawskiej 45, lwowskiej 63, wileńskiej 71, gnieźnieńsko-poznańskiej 187²⁹. W roku 1935/1936 ich liczba wzrosła do 609 (lub 619), zrzeszały one 10 216 członkiń czynnych i 33 660 wspierających. W okresie 1938/1939 w Polsce istniały 634 organizacje, w tym w Warszawie – 21, Poznaniu – 23 (lub 22), Lwowie – 17 i Krakowie – 11. Do organizacji w tym czasie należało 10 460 członkiń odwiedzających (czynnych) i 42 913 wspierających. W poszczególnych archidiecezjach i diecezjach funkcjonowała następująca liczba stowarzyszeń: w poznańskiej – 107, gnieźnieńskiej – 59, chełmińskiej – 55 (bez stowarzyszenia w Golubiu), włocławskiej – 11, katowickiej – 85 (w 1938 roku), krakowskiej – 29, częstochowskiej – 80, tarnowskiej – 33, warszawskiej – 26, sandomierskiej – 16, lubelskiej – 4, plockiej – 2, łódzkiej – 4, lwowskiej – 43, podlaskiej – 4, przemyskiej – 29, łuckiej – 2. W trzech diecezjach: wileńskiej, pińskiej i łomżyńskiej było razem 45 organizacji³⁰.

Tabela 1

Liczba członkiń czynnych (odwiedzających) i wspierających
w Stowarzyszeniach Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo
podległych poszczególnym radom metropolitalnym i diecezjalnym w okresie 1938/1939

Kategoria członkiń	Rady metropolitalne i diecezjalne							
	Poznań	Toruń	Wilno	Warszawa	Kraków	Częstochowa	Katowice	Lwów
Czynne (odwiedzające)	2763	1283	504	1110	1258	1113	1247	1182
Wspierające	13 430	4878	1023	2822	3420	3166	9609	4565

Źródło: WSMB 1939, nr 8/9, s. 141

W uzupełnieniu informacji zawartych w tabeli 1 należy zaznaczyć, że dane dotyczące rady warszawskiej zawierają także liczbę członkiń stowarzyszeń z diecezji sandomierskiej, w której powstała Rada Diecezjalna w Radomiu. Z tabeli 1 wynika, że we wszystkich radach liczba członkiń wspierających była większa od liczby członkiń odwiedzających (czynnych). Szczególnie duże różnice występowały w stowarzyszeniach podległych radom w Poznaniu, Toruniu, Katowicach i Lwowie.

Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Polsce miały centrale (używano nazw: rada centralna, wyższa, naczelna, metropolitalna) o zasięgu diecezjalnym i większym. Według informacji opublikowanych w 1938 roku istniało 7 central – 2 rady diecezjalne i 5 metropolitalnych³¹. Wśród nich znajdowały się

²⁹ WSMB 1933, nr 7-8, s. 17; 1934, nr 9, s. 130; J. H., *Panie Miłosierdzia w cyfrach*, RCh 1934, nr 5, s. 145-146.

³⁰ M. Pirożyński, S. Szczęch, *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*, Lublin 1938, s. 120; WSMB 1936, nr 8/9, s. 132; 1939 nr 8/9, s. 124-125, 127, 130, 141, 143.

³¹ RCh 1938, nr 5, s. 151.

m.in.: Rada Wyższa w Poznaniu, Rada Centralna w Toruniu i Rada Naczelna w Warszawie. W *Statucie Rady Centralnej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo Diecezji Chełmińskiej* z 1938 roku podano m.in., że „w całej swej działalności Stowarzyszenie podlega nadzorowi Rady Centralnej [...] w Toruniu”, która mogła przeprowadzać wizytacje³².

Inne centrale tworzono w drugiej połowie lat 30. dla stowarzyszeń z diecezji częstochowskiej (w 1938 roku bp Teodor Kubina zatwierdził statut Rady Wyższej) oraz sandomierskiej (w 1939 roku). Podano, że: „Chwilowo funkcje Rady Diecezjalnej Sandomierskiej spełniać będzie Zarząd Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia przy Farze w Radomiu”. W skład Rady Wyższej w diecezji częstochowskiej weszli m.in.: Helena Biesiekierska (prezydentka), Anastazja Niedziałkowska (wiceprezydentka), Maria Widerowa (sekretarka) i ks. Józef Sobczyński (delegat biskupi)³³.

W 1938 roku na działalność Rady Naczelnej w Warszawie składało się m.in.: 7 zebrań, dyżury członkiń Rady w biurze w Domu św. Wincentego, wizytowanie (za pośrednictwem delegatek) Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Warszawie i „na prowincji”, prowadzenie sekretariatu, utrzymywanie na swój „koszt” 8 dziewczynek w zakładzie dla sierot³⁴. Przy Radzie Naczelnej w 1938 roku funkcjonowały sekcje: pomocy lekarskiej, czytelnicy (w ciągu tygodnia ponad 160 czytelników), kolonii letnich (z pomocy korzystały dzieci oraz biedne i „wycieńczone” matki), pielgrzymek chorych, społeczna (m.in. zorganizowała odczyty „na prowincji”), Akademiczek przy Stowarzyszeniu Pań Miłosierdzia parafii św. Krzyża (Zajmowała się świetlicą przeznaczoną dla biednych dzieci), kuchni (m.in. prawie 32 tys. pełnych obiadów) oraz porad prawnych (znajdowała się w „reorganizacji”)³⁵.

Podjęmowano działania zmierzające do unifikacji stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Polsce. Podjęto myśl stworzenia ogólnopolskiej centrali. W *Sprawozdaniu z działalności R. W. [Rady Wyższej – P.K.] za rok 1928 M.* Milewska pisała, że: „Coraz realniejszym staje się projekt R. W. co do utworzenia Rady Naczelnej na całą Polskę, gdyż nawiązuje się korespondencję z Warszawą, Krakowem, Lwowem i Wilnem”³⁶. W 1938 roku podczas krakowskiego Zjazdu Rad Metropolitalnych i Diecezjalnych (wcześniejsze zjazdy odbyły się w Warszawie i Poznaniu): „Przystąpiono do obrad nad projektem Statutu Rady Krajowej, który przedłożony będzie Episkopatowi Polski z prośbą o rozpatrzenie i o erygowanie Rady”³⁷. Przeprowadzono także wybory do „Rady Porozumiewawczej”. Ponadto „przyszła Rada Krajowa” miała zająć się problemem unifikacji statutów stowarzyszeń³⁸. Ta ostatnia kwe-

³² MDCh 1938, nr 10, s. 701. Zob.: A. Hlond, *W sprawie Rady Wyższej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo*, Miesięcznik Kościelny dla Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej 1929, nr 13, s. 113; WSMB 1932, nr 6, s. 9; 1939, nr 6, s. 92.

³³ WSMB 1939, nr 6, s. 92; 1939 nr 8/9, s. 140.

³⁴ *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo Metropolii Warszawskiej za rok 1938*, WSMB 1939, nr 8/9, s. 118.

³⁵ Tamże, s. 118-119.

³⁶ Przewodnik Miłosierdzia 1928, nr 12, s. 275.

³⁷ M. L., *Zjazd Rad Metropolitalnych i Diecezjalnych całej Polski*, WSMB 1939, nr 1, s. 6.

³⁸ Tamże, s. 6-7.

stia była podejmowana już wcześniej. W końcu lat 20. z inicjatywy Rady Wyższej w Poznaniu odbył się ogólnopolski zjazd reprezentantek stowarzyszeń wincentyńskich z Pomorza, Śląska, Warszawy, Wilna, Lwowa i Krakowa. W jego trakcie zajęto się „uzgodnieniem organizacji, jednolitem działaniem i [...] ustaleniem statutu, który by obowiązywał wszystkie Stow. Pań Mił. na terenie całej Polski”³⁹.

W strukturze organizacyjnej funkcjonowały także rady miejscowe (m.in. w Poznaniu i Bydgoszczy) oraz Komitet Międzyparafialny Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo miasta Torunia⁴⁰.

Podczas wspomnianego krakowskiego zjazdu rad w 1938 roku „ustalono [...] nomenklaturę” poszczególnych elementów struktury organizacyjnej. Na jej szczycie (w Polsce) miała się znajdować „Rada Krajowa Porozumiewawcza”, która „będzie [...] łączyła Rady Metropolitalne i Diecezjalne”. Te z kolei były jednostkami nadrzędnymi nad stowarzyszeniami, które mogły się „łączyć w Rady Miejskowe” (w ośrodkach miejskich o „większej liczbie parafii”)⁴¹.

3. Działalność

Tak o wyzwaniach stojących przed stowarzyszeniami w czasie kryzysu gospodarczego pisano na łamach pisma „W Służbie Miłości Bliźniego”: „musimy przyłożyć ręce do tej pracy, przyczynić się do poprawy wzajemnych stosunków ludzi między sobą, do załagodzenia skutków kryzysu ekonomiczno-społecznego i strasznej klęski bezrobocia. Wszystkie musimy zająć stanowisko wobec zagadnień natury etyczno-moralnej, jak kryzys rodziny na tle zubożenia, pracy zarobkowej kobiet i rozluźnienia moralnego oraz trudności w wychowaniu młodzieży. Musimy poznać i zwalczać choroby społeczne, jak pijaństwo, niemoralność, nieuczciwość i tyle innych”⁴².

W aktywności Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Polsce możemy wyróżnić m.in. następujące obszary i formy działalności: wspieranie osób biednych pod względem materialnym (odzież, obuwie, opał, ubieranie dzieci do Pierwszej Komunii Świętej), dożywianie (m.in. prowadzenie kuchni), przeciwdziałanie eksmisjom, wyszukiwanie pracy, zapewnianie pomocy medycznej, wysyłanie dzieci na kolonie, kierowanie ich i osób w podeszłym wieku do odpowiednich zakładów, opieka nad osobami osadzonymi w więzieniu („względnie” ich rodzinami), prowadzenie świetlic (35 w okresie 1938/1939). Osobną dziedziną aktywności było oddziaływanie pod względem religijnym: „nakłanianie” do przystępowania do sakramentów, „skłanianie rodziców do” chrztu dzieci, „spowodowanie” ślubu kościelnego (tzw. „dzikich małżeństw” – jak pisano ówczesnie), przygotowywanie dzieci do istot-

³⁹ *Sprawozdanie z działalności Rady Wyższej Stow. Pań Miłosierdzia za rok 1929*, Przewodnik Miłosierdzia 1929, nr 12, s. 268.

⁴⁰ *Wiadomości Kościelne Parafii Toruń-Mokre 1934*, nr 22 z 29 IV; *WSMB 1933*, nr 7-8, s. 17; nr 8/9 z 1939, s. 125.

⁴¹ *Ku konsolidacji Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia w Polsce*, RCh 1939, nr 1, s. 13.

⁴² *Sprawozdanie z działalności wielkopolsko-pomorskich Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia*, *WSMB 1931*, nr 6/7, s. 9.

nego z religijnego punktu widzenia sakramentu Pierwszej Komunii Świętej, skłanianie do „porzucenia błędów heretyckich”. Uczestniczono również w pogrzebach⁴³.

Tabela 2

Statystyka działalności Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo podległych radom metropolitalnym w okresie 1938/1939

Rodzaj działalności	Rady metropolitalne				
	Lwów	Poznań	Wilno	Warszawa (razem z diecezją sandomierską)	Kraków
Liczba wspomaganych osób (ogółem)	10 106	47 108	3409	7440	7336
Liczba chrztów św. („spowodowanych”)	103	332	18	150	14
Liczba przypadków doprowadzenia do ślubu kościelnego	45	116	12	63	18
Liczba wydanych posiłków	72 366	780 113	81 356	365 101	311 080
Przekazany opał (w t)	6	–	–	75	72
Liczba przypadków znalezienia pracy	569	2019	494	730	53
Uzyskanie pomocy medycznej dla potrzebujących	939	6827	335	877	471
Liczba osób w podeszłym wieku skierowanych do odpowiednich zakładów	200	173	69	–	82
Świetlice	3	22	–	3	–
Liczba dzieci skierowanych na kolonie	222	–	201	648	15

Źródło: WSMB 1939, nr 8/9, s. 141-142

⁴³ Archiwum Państwowe w Toruniu, Polskie organizacje społeczne i charytatywne – zbiór szczątków zespołów z lat 1885-1939, sygn. 1, Towarzystwo Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo – księga protokołów 1885-1932; *Caritas Chelmińska*, s. 688-689; RCh 1934, nr 7-8, s. 235; WSMB 1933, nr 7-8, s. 18; 1939, nr 8/9, s. 124-126, 141-142; C. Pest, *Stowarzyszenie Pań św. Wincentego à Paulo w archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1918-1939*, Studia Gnesnensia, t. XIII, 1999, s. 416, 419-420; P. Kurlenda, *Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w diecezji chelmińskiej w czasach II Rzeczypospolitej*, Studia Pelplińskie, t. XXXI, 2001, s. 149-152, 158-160. Na temat działalności stowarzyszeń patrz także: W. Mysłek, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939 (Zarys historyczny)*, Warszawa 1966, s. 521-522; B. Panek, *Krakowskie organizacje charytatywne w latach 1918-1939*, Kraków 1986, s. 40, 42-43.

W okresie 1935/1936 dzięki stowarzyszeniom ubodzy w Polsce otrzymali m.in.: prawie 806 ton żywności, ponad 97 tys. sztuk odzieży, 893 tony opału, ponad 1,5 miliona posiłków (śniadań, obiadów, kolacji) i 2971 miejsc pracy („wystarano się o pracę dla osób”). „Dziela utrzymywane względnie wspierane” były następujące: 9 świetlic, 14 czytelní, 16 szwalni, 87 przytułków i co najmniej 19 kuchni. Ponadto „spowodowano” m.in. 1082 chrzty i 545 ślubów kościelnych. Pomagano w tym czasie co najmniej 105 390 osobom⁴⁴.

W tabeli 2 podano wybrane formy działalności. Z danych zawartych w niej wynika, że Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo podległe radzie w Poznaniu m.in. wydały najwięcej posiłków i bardzo mocno zaangażowały się w uzyskanie pomocy medycznej.

Tabela 3

Rozmiary aktywności Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo podległych radom diecezjalnym w Częstochowie, Toruniu i Katowicach w okresie 1938/1939

Rodzaj działalności	Rady diecezjalne		
	Częstochowa	Toruń	Katowice
Liczba wspomaganych osób	8482	4485	57 870
Liczba chrztów św. („spowodowanych”)	161	164	57
Liczba przypadków doprowadzenia do ślubu kościelnego	53	94	43
Liczba wydanych posiłków	27 457	111 724	68 300
Przekazany opał (w t)	14	–	123
Liczba przypadków znalezienia pracy	126	1132	362
Uzyskanie pomocy medycznej dla potrzebujących	199	669	2585
Liczba osób w podeszłym wieku skierowanych do odpowiednich zakładów	47	–	22
Świetlice	–	7	–
Liczba dzieci skierowanych na kolonie	160	120	–

Źródło: WSMB, nr 8/9 z 1939, s. 141-142. (W podanym źródle błędnie podano, że rada mieściła się w Chełmnie. Rada Centralna dla diecezji chełmińskiej znajdowała się w Toruniu.)

⁴⁴ WSMB 1936, nr 8/9, s. 132-134; *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, pod red. L. Adamczuka, W. Zdaniewicza, Warszawa 1991, s. 268-269.

Z tabeli 3 wynika, że w bardzo ważnej formie pomocy, jaką było znalezienie pracy, najlepsze efekty uzyskały stowarzyszenia podległe radzie w Toruniu (czyli z diecezji chełmińskiej). Z kolei w nadzwyczaj istotnej sprawie udzielenia pomocy medycznej bardzo dobry wynik zanotowały stowarzyszenia podporządkowane radzie w Katowicach.

Z działalnością konkretnej żeńskiej organizacji wincentyńskiej możemy się zapoznać na przykładzie aktywności powstałego w 1928 roku Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Brześciu nad Bugiem. Sekretariat organizacji zrzeszającej w okresie 1933/1934 184 członków wspierających i 16 czynnych otwarty był we wtorki i piątki. Stowarzyszenie zajmowało się 150 rodzinami (była to „stała opieka”), wydawało bony żywnościowe oraz „weszło [...] w porozumienie ze światem lekarskim, przez co uzyskano bezinteresowne porady lekarskie w 400 wypadkach”. Zajęto się dziećmi, kierując je na kolonie i półkolonie. W okresie zimowym młodzież szkolna („23 osoby”) otrzymywała obiady „w domach prywatnych”. Ponadto „53 najbiedniejszych dzieci rozesłano na Wigilię i 2 dni świąt do poszczególnych osób prywatnych”. Zajęto się także oddziaływaniem religijnym: „W zakresie pomocy duchowej 3 nielegalne małżeństwa doprowadzono do ślubu kościelnego, ochrzczono 20 dzieci [...] Panie odwiedzały chorych, krzepiąc ich dobrem słowem na duchu, namawiając do pojednania się z Bogiem i przynosząc im do czytania książki i pisma”⁴⁵.

Posiadamy opis wsparcia udzielonego z okazji świąt przez organizację z parafii pw. św. Jakuba Apostoła w Toruniu: „Na Wielkanoc obdarzono 144 ubogich święconem i to 55 stałych, 37 osób z szpitali i 52 przychodnich. Porcja składała się z 2 funt. mięsa wieprzow., 1 funta kielbasy, 2 funt. chleba, 1 strucli, z funta cukru, funta mąki pszennej, funta kawy słod., kaw. mydła, 3 jajek”⁴⁶.

Odmianą formą aktywności była działalność edytorska. Ceną inicjatywę wydawniczą stanowiło wspomniane już pismo „W Służbie Miłości Bliźniego”. Jego podtytuł brzmiał „Czasopismo Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo”. Periodyk ukazywał się „pod kierunkiem” i nakładem Rady Wyższej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Poznaniu. Redakcja i administracja miesięcznika mieściła się we wspomnianym mieście (przy ul. św. Marcin). Funkcję redaktorów pełnili Jan Tokarski i Maria Lossow. Czasopismo ukazywało się w latach 1931-1939 i na jego łamach zamieszczano m.in. komunikaty Rady Wyższej w Poznaniu⁴⁷.

Wydawano także „Rocznik Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo w Wielkim Księstwie Poznańskim”⁴⁸. Informacje dotyczące stowarzyszeń publikowano na łamach pisma poruszającego tematykę dobroczynności pt. „Ruch Charytatywny”, który stanowił od 1930 roku kontynuację „Przewodnika Miłosierdzia”.

⁴⁵ Z *Brześcia n/B. Roczny dorobek pracy 1 IV 1933 r. – 31 III 1934 roku*, WSMB 1934, nr 11, s. 164-165.

⁴⁶ Wiadomości Kościelne Parafii św. Jakuba, Toruń 1931, nr 31 z 28 VI.

⁴⁷ WSMB 1932, nr 12, s. 2, 15-16; *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981, s. 316.

⁴⁸ *Bibliografia*, s. 246.

4. Dochody i wydatki

Największy dochód osiągały organizacje podległe Radzie Wyższej w Poznaniu (tab. 4). Stowarzyszenia w II Rzeczypospolitej czerpały środki finansowe na działalność m.in. ze: składek członkiń, kwest („*przed kościołem*” i „*po domach*”), ofiar, subwencji władz, skarbonek, ze sprzedaży drobnych artykułów (np. palm, opłatków), „*imprez*”. W okresie 1938/1939 wymienione organizacje uzyskały ogółem

Tabela 4

Wysokość dochodu Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo podległych radom centralnym i wyższym w Polsce w okresie 1936/1937 (w zł)

Rady wyższe lub centralne	Poznań	Toruń	Wilno	Warszawa	Kraków	Katowice	Lwów
Dochód	453 159	185 940	115 782	230 281	305 710	253 516	207 228

Źródło: WSMB 1937, nr 9-10, s. 5

1 milion 853 tys. zł dochodu (według naszych obliczeń dochód był wyższy o 100 tys. zł), zaś wydatkowały prawie 1 milion 704 tys. zł. Na przykład w diecezji katowickiej w 1938 roku środki finansowe uzyskano, z poszczególnych źródeł, w następującej wysokości: „*ofiary, skarbonki, puszki, kwesty*” – 80 171 zł, składki członkiń – 77 932 zł, „*imprezy*” i „*zbiórki uliczne*” – 45 317 zł, subwencje – 28 659 zł i „*różne*” – 50 567 zł⁴⁹. Z tabeli 5 wynika, iż główną pozycją w wydatkach był zakup żywności i odzieży, zatem w diecezji katowickiej najwięcej wydatkowano na podstawową, ale bardzo istotną pomoc.

Tabela 5

Struktura wydatków stowarzyszeń w diecezji katowickiej w 1938 roku

Rodzaj wydatków	Wysokość (zł)
Kupno żywności	109 295
Kupno odzieży	61 088
Zapomogi (w postaci pieniędzy)	39 838
Lekarstwa	1799
Wypoczynek matek	3703
Administracja	2806
Różne	18 529

Źródło: *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo Diecezji Katowickiej za czas od 1 I do 31 XII 1938 r.*, WSMB, nr 8/9 z 1939, s. 137

⁴⁹ *Z Brzeźcia*, s.164-166; WSMB 1939, nr 8/9, s. 128, 136-137, 143.

W diecezji chełmińskiej w okresie 1937/1938 wydatkowano ponad 156 tys. zł, zaś uzyskano prawie 183 tys. zł, nie licząc „osobnego [...] dochodu z ofiarowanych, a następnie rozdanych naturalii wartości 20 212,79 zł”⁵⁰.

5. Zakończenie

Omówione żeńskie organizacje miały charakter wyznaniowy (katolicki) i charytatywny. Zrzeszały dwie kategorie członkiń: czynne i wspierające. Łącznie w kraju do Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo należało kilkadziesiąt tysięcy członkiń obu grup (na krótko przed wybuchem II wojny światowej ponad 50 tys. osób).

Działalność stowarzyszeń była ważnym elementem katolickiej pracy charytatywnej, na którą składała się ponadto aktywność dobroczynna m.in. zakonów, „Caritasu” i Konferencji św. Wincentego à Paulo zrzeszających mężczyzn. Według danych podanych w drugiej połowie lat 30. przez M. Fiedlerównę „na pomoc” dla biednych 988 wydziałów parafialnych „Caritas” wydatkowało ponad 4 miliony 906 tys. zł, 176 Konferencji św. Wincentego à Paulo prawie 227 tys. zł, zaś 629 Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo ponad 1 milion 761 tys. zł⁵¹. Z powyższego wynika, iż udział w działalności charytatywnej (określony ważnym wskaźnikiem wielkości wydatków) stowarzyszeń był znacznie większy niż męskich konferencji. Także liczba żeńskich organizacji była większa. Należy jednak zauważyć, iż w niektórych diecezjach w końcu lat 30. liczba Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia była bardzo mała.

Członkinie stowarzyszeń udzielały m.in. pomocy osobom potrzebującym, znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej, wynikającej z braku środków materialnych. W swojej pracy charytatywnej stosowały różne formy pomocy. Inną dziedziną ich zainteresowania była zmiana postaw religijnych i propagowanie ważnych aspektów katolickiego modelu życia. Aktywność Pań Miłosierdzia była fragmentem szerszej działalności społecznej i wyznaniowej w II Rzeczypospolitej. Tego typu stowarzyszenia umożliwiały osobom, które pragnęły poświęcić się pracy na rzecz ubogich, realizację tego rodzaju potrzeby. Przedstawione organizacje stanowiły ważne ogniwo w strukturze życia katolickiego w międzywojennej Polsce.

Aneks nr 1

Regulamin dla Rady Miejscowej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (w archidiecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej)

Przed poniższym regulaminem podano informacje następującej treści: „*W celu ujednoczenia i usprawnienia działalności Pań Miłosierdzia, w miejscowościach, gdzie jest kilka sto-*

⁵⁰ *Caritas Chełmińska*, s. 689.

⁵¹ M. Fiedlerówna, *Statystyka*, s. 103-104.

warzyszeń, opracowano dla diecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, zaaprobowany przez Władzę duchowną regulamin, który zamieszczamy w całości z myślą, że zainteresuje on również szersze koła”⁵².

Regulamin

1. W miejscowościach, w których jest więcej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia, a te złączyły się w Radę Miejscową, zaleca się celem ujednoczenia pracy, wzajemnej pomocy, wspólnego odnoszenia się do władz państwowych i komunalnych oraz jednolitej propagandy, zachowanie następującego regulaminu:
2. Członkami Rady Miejscowej, która jest instytucją dowolną, lecz zaleconą, są zarządy wszystkich istniejących i w Radzie Miejscowej złączonych Stowarzyszeń.
3. Celem sprawniejszej działalności Rady Miejscowej zaleca się co rok wybierać zarząd, składający się z przewodniczącej, sekretarki, skarbniczki i ich zastępczyni w razie potrzeby.
4. Na zebranie ogólne Rady Miejscowej należy prosić wszystkich Księży Dyrektorów miejscowych Stowarzyszeń i powiadomić o niem Radę Wyższą.
5. Z posiedzeń Rady Miejscowej zaleca się spisywać protokoły, które podpisują każdorazowa przewodnicząca i sekretarka.
6. W zakresie przypadającej jej pracy zachowuje Rada Miejskowa ściśle przepisy Statutu, wydanego przez Władzę Duchowną dla parafialnych Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia.
7. Zebrania ogólne Rady Miejscowej odbywają się przynajmniej raz na kwartał, zebrania zaś Zarządu co miesiąc, a wedle potrzeby i częściej.
8. Zarząd powinien bacznie śledzić miejscowe warunki pracy Stowarzyszeń i dążyć do tego, aby objęły swą działalnością najpilniejsze potrzeby ubogich, podkreślając stronę duchową pomocy. Powinien dalej starać się, aby pomoc materialna dawana była w całej miejscowości możliwie jednakowa.
9. W miejscowościach, gdzie nie ma Okręgu „Caritas”, zarząd Rady Miejscowej powinien dbać o współpracę ze wszystkimi towarzystwami katolickimi i uzgodnić z nimi pracę charytatywną.
10. Zarząd powinien wskazywać na zebraniach ogólnych na najbardziej palące potrzeby miejscowe. Poza tem powinien się starać o interesujące wykłady, które by udoskonalały pracę wincentyńską.
11. Rada Miejskowa ma prawo urządzać raz na rok imprezę na wspólne cele miejscowe i powinna wyznaczyć na Walnem Zebraniu, które się odbywa raz na rok w kwietniu, pewną miesięczną procentualną składkę od dochodu pojedynczych Stowarzyszeń do wspólnej kasy. Kwoty te powinny być zużyte dla popierania akcji najuboższych Stowarzyszeń miejscowych albo dotkniętych jakąś klęską, np. powódź, pożar itp.
12. Stosunek Rady Miejscowej do Rady Wyższej jest taki sam, jak poszczególnych Stowarzyszeń do Rady Wyższej.

Źródło: WSMB 1932, nr 12, s. 14

⁵² WSMB 1932, nr 12, s. 13.

Aneks nr 2**Ocena prymasa Polski kard. Augusta Hlonda
dotycząca działalności Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo
w Wielkopolsce**

Radzie Wyższej Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, zarządom i członkiniom poszczególnych stowarzyszeń przesyłam wyrazy szczerego uznania dla pracy ofiarnej podjętej w okresie 1933/34 r.

Gratuluje Paniom obfitych wyników tejże pracy, wykazanych w przedłożonych mi sprawozdaniach.

Życzę, by duch prawdziwie chrześcijańskiej miłości bliźniego i miłosierdzia ewangelijnego ożywiający wspaniałą działalność Pań, ogarnął całą naszą społeczność katolicką.

Każdej z Pań życzę, by pełniąc wzniosłe apostołstwo miłosierdzia, zapewniła sobie nieznikomy skarb Boskiego uznania i niebiańskiej nagrody.

Z głębi serca błogosławię Wam miłosierdzie czyniącym.

Poznań, w uroczystość św. Wincentego à Paulo 1934.

August Kard. Hlond

Źródło: WSMB 1934, nr 9, s. 122